

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ

Збірник наукових праць

Випуск 17

Засновано у 2015 році

Рівне – 2023

УДК 37 : 005.591.61 -66
ББК 74.200

Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 17. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт.ун-т; упоряд.:О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2023. 383 с.

До збірника увійшли наукові праці з теорії і методики освіти та виховання. У наукових розвідках представлено різновекторність сучасних підходів до змісту, форм і технологій освітнього процесу, починаючи від дошкільця і завершуючи вищою школою.

Редакційна колегія

Головний редактор: **Петренко Оксана Борисівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Заступник головного редактора: **Грицай Наталя Богданівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри природничих наук з методиками навчання Рівненського державного гуманітарного університету;

Відповідальний секретар: **Ціпан Тетяна Степанівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Члени редакційної ради:

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Павелків Р. В., доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Федяєва В. Л., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. С. Петухова Херсонського державного університету.

Члени редколегії:

Androszczuk Irena (Андрощук І. М.), доктор габлітований, професор, професор кафедри Педагогіки праці та андрагогіки Академії педагогіки спеціальної імені Марії Гжегожевської у Варшаві (Республіка Польща);

Безкоровайна О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри міжкультурної комунікації, теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури Рівненського державного гуманітарного університету;

Вихрущ А. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Дичківська І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету;

Кобилянський О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності Вінницького національного технічного університету;

Ковальчук О. С., доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник Національного університету харчових технологій;

Кравченко О. О., доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Мельничук І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Павелків К. М., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету;

Пелех Ю. В., доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету;

Pobirchenko Natalia (Побірченко Н. С.), доктор габілітований, професор, професор надзвичайний на факультеті суспільних та гуманітарних наук Державного вищого навчального закладу імені Вітелона в Легніці (Республіка Польща);

Пустовіт Г. П., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри методики викладання і змісту освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Савчук Б. П., доктор історичних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту ім. Б. Ступарика Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;

Sieradzka-Baziur Bożena (Сєрадзька-Базюр Б.), доктор габілітований, професор, проректор з наукової роботи і освітніх програм, Академія «Гнґатіанум» у м. Кракові (Республіка Польща);

Сойчук Р. Л., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

SirojC Zdzislaw (Сіройц Здзіслав), доктор габілітований соціальних наук в галузі педагогіка, професор, професор кафедри педагогіки Інституту педагогіки і психології Вищої школи менеджменту у Варшаві (Республіка Польща);

Баліка Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Skubisz Jolanta (Скубіш Йоланта), кандидат соціальних наук в галузі педагогіки, ад'юнкт відділу педагогіки і психології Академії гуманітарно-економічної в м. Лодзь, член групи соціальної педагогіки в Комітеті педагогічних наук Польської академії наук у Варшаві (Республіка Польща);

Остапчук Н. О., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та методики викладання інформатики Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко С. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій та моделювання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шадюк О. І., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету.

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21161-10961Р.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» включений до Переліку наукових фахових видань України у категорію «Б» у галузі педагогічних наук (спеціальності – 011, 014, 015).

Фаховий збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» індексується міжнародною наукометричною базою даних Index Copernicus International:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=48435>

Упорядники: проф. Петренко О. Б., доц. Ціпан Т. С., доц. Баліка Л. М., Бабяр А. А.

Науково-бібліографічне редагування: наукова бібліотека РДГУ.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 6 від 25 травня 2023 р.)

Редакційна колегія не завжди поділяє точку зору авторів.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2023

ЗМІСТ

Rudenko W., Rudenko N. Problem w badaniach pedagogicznych – analiza metodologiczna.....	7
Виткалов С. Особливості комунікативної взаємодії диригента та учасників оркестрового колективу.....	18
Дичківська І. Використання зарубіжних інноваційних практик у побудові простору шкільного приміщення початкової школи України.....	27
Коляда Н. Педагогічна біографіка як предмет наукових досліджень: поняттєво-термінологічні аспекти.....	38
Лодатко Є. Майбутньому вчителю початкової школи про виховний потенціал навчання математики.....	48
Mikhno O. Foreign biographical dictionaries of educators: creation concepts and content features.....	68
Mykhalchuk N., Ivashkevych E., Kvasnetska N., Gron L. Innovative ways of solving a problem of using mnemonics strategies to improve primary stage pupils' EFL vocabulary learning.....	79
Петренко О., Баліка Л., Бричок С., Гудовсек О. Роль дисципліни «Технологія та організація наукових досліджень в освіті» у підготовці майбутніх магістрів початкової освіти.....	91
Потапчук Т. Особливості професійної діяльності майбутнього диригента оркестрового колективу.....	103
Романюк С., Мафтин Л. Національно-патріотичне виховання в умовах викликів сучасності.....	112
Руденко Н., Руденко В. Статеві відмінності психологічної сепарації у старших підлітків.....	122
Шарата Н. Виховна робота у Миколаївському національному аграрному університеті під час війни.....	132
Баліка Л., Філоненко Р. Створення сучасного освітнього простору у закладах загальної середньої освіти на основі педагогіки Реджо Емілія.....	141
Бісовецька Л., Верхова І. Виховний потенціал волонтерської діяльності ліцеестів.....	152
Боровець О. Облаштування безбар'єрного простору класної кімнати початкової школи України в умовах інклюзивного навчання.....	162
Вашак О., Манжелій Н., Фазан Т. Використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу національного виховання дітей дошкільного віку.....	172

Ветрова І., Потапчук С., Верьовкіна О. Проблема формування вміння планувати урок англійської мови.....	183
Горобець І. Інформаційно-комунікаційна компетентність керівника закладу вищої освіти.....	195
Губіна А., Мартинюк А., Герасимчук Г. Технологія перевернутого навчання у практиці вивчення іноземної мови у технічному ЗВО.....	202
Kishchenko N., Dunaievska O. Methodology of teaching emotionally colored metaphors in song discourse.....	211
Максимчук Т., Пантелєєв В. Предметно-мовно інтегроване навчання (CLIL) на заняттях біології і екології як метод підвищення мотивації до вивчення іноземної мови.....	217
Мороз Л., Ковалюк В., Масло І. Використання мобільних додатків у процесі вивчення англійської мови.....	224
Павелків О. Навчальна дисципліна «Інноваційні підходи до навчання математики» у структурі підготовки магістрів спеціальності 014 Середня освіта (Математика).....	231
Перішко І., Білоус Т., Верьовкіна О. Особливості навчання говорінню англійською мовою у закладах вищої освіти.....	241
Пилипюк Л. Студентоцентроване навчання на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.....	248
Романюк С., Трофімчук В. Процес організації заняття іноземної мови у закладах вищої освіти методом навчальних станцій.....	255
Синіцька Н. Особливості використання інтерактивних методів в процесі навчання математики.....	263
Сілков В., Сілкова Е. Застосування ігрових технологій у процесі вивчення нумерації чисел першого десятка під час дистанційного навчання.....	271
Стельмашук Ж. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до вирішення педагогічних ситуацій та задач в освітньому процесі НУШ.....	280
Стрижаков А. Організаційні впливи та соціалізація.....	288
Сухомлинська Л. Лист як форма звертання до читача в педагогічних працях В. Сухомлинського.....	297
Ткаченко В., Комар І. Роль трансференції у вивченні граматики англійської мови.....	305
Ціпан Т. Технології виховання в НУШ: музейна педагогіка.....	312
Шалівська Ю. Дефініція і сутнісне наповнення поняття «формування комунікативної культури майбутнього фахівця» у різних галузях і спеціальностях.....	322

Шурин О., Симонович Н. Теоретико-методичні основи педагогічної творчості в професійній підготовці майбутніх педагогів.....	334
---	------------

Доробки молодих науковців

Голя Г. Досвід Луцького педагогічного училища у підготовці вчителів Волині (1944-1952).....	341
--	------------

Коняхін Ю. Міжнародна академічна мобільність в закладах фахової передвищої освіти.....	349
---	------------

Мельникович Г. Роль дитячої української художньої літератури у вихованні духовності здобувачів освіти старшого підліткового віку.....	357
--	------------

Шамсутдинова М.-С. Аксіологічна парадигма підготовки майбутніх фахівців з іноземної мови.....	368
--	------------

Włodzimierz Rudenko

dr hab. prof. Państwowego Uniwersytetu
Humanistycznego w Równem
ORCID: 0000-0001-5986-264X
e-mail: VRudenko2004@gmail.com

Natalia Rudenko

dr docent Państwowego Uniwersytetu
Humanistycznego w Równem
ORCID: 0000-0002-1927-7742,
e-mail: Natalia9A147@gmail.com

PROBLEM W BADANIACH PEDAGOGICZNYCH – ANALIZA METODOLOGICZNA

Streszczenie. Badania naukowe zaczynają się i kończą na problemach. Obecność problemu odróżnia naukę od pseudonauki. Postęp poznania polega na formułowaniu, wyjaśnianiu i rozwiązywaniu nowych problemów. Główne wady formułowania problemów w badaniach pedagogicznych są: a) problem nie jest formułowany explicite; b) problem jest utożsamiany z zadaniem praktycznym; c) problem jest sprowadzany do sprzeczności poznawczych; d) problem jest rozumiany jako nierozwiązane zadanie naukowe; e) problem badawczy jest utożsamiany z celem. Źródłem problemu jest sytuacja problemowa, która odbija się w umyśle badacza. Problem to zarówno rodzaj pytania, na które odpowiedź nie jest zawarta w zgromadzonej wiedzy, jak i forma myślenia charakteryzująca niewystarczalność dostępnych środków do osiągnięcia celu wiedzy naukowej. Cechy metodologiczne: problem to forma odzwierciedlenia obiektywnie istniejącej sytuacji problemowej; punkt wyjścia cyklu poznawczego; początkowa forma organizacji wiedzy; nastawienie na uzyskanie nowej wiedzy; system twierdzeń i wymagań; hierarchicznie uporządkowany zbiór pytań. Etapy opracowania problemu naukowego w badaniach pedagogicznych: badania wstępne w celu uzyskania nowych faktów i potwierdzenia dotychczasowych; dyskusja nad procesami i zjawiskami, których nie można wyjaśnić w ramach istniejących teorii; przyjęcie założeń, na podstawie których można uzyskać rozwiązanie sytuacji problemowej; dokonanie preferowanego rozwiązania dla konkretnego badania; wstępny opis i interpretacja problemu; określenie relacji między danymi, na których opiera się problem, a założeniami teoretycznymi dotyczącymi jego rozwiązania; ostateczne sformułowanie i ujęcie problemu.

Słowa kluczowe: metodologia, poznanie naukowe, badania pedagogiczne, zadanie, sytuacja problemowa, problem, pytanie.

Wprowadzenie. Potrzeba zdefiniowania problemu naukowego w strukturze badań pedagogicznych jest dostrzegana i uzasadniana przez większość naukowców

krajowych i zagranicznych. Zdaniem Jerzy Apanowicza, „Nie okrelenie w temacie pracy naukowej problemu badawczego i przedmiotu badań powoduje, iż praca staje się pozorowana. Praca bez wyraźnie określonego problemu badawczego i przedmiotu badań jest pozbawiona cech i elementów naukowych” (Apanowicz, s. 101). I wreszcie „problem odróżniania nauki od pseudonauki” (Skarbek, 2013, s.10).

Proces poznania zawsze był uważany za proces zdobywania nowej wiedzy poprzez identyfikowanie lub stawianie problemów. Brak „problemu” oznaczał, że dostępna wiedza mniej więcej odpowiada człowiekowi w zakresie wyjaśniania zjawisk świata, dla którego ma być wyjaśniana (Ardashkin, 2004, s. 148). Przyjmuje się na przykład, że „wszelkie badania pedagogiczne rozpoczynają się od zdefiniowania problemu, który jest przeznaczony do specjalnych badań” (Goncharenko, 2008, s. 20).

Nie ma badań bezproblemowych i nie może być. Każda działalność naukowa poświęcona jest rozwiązywaniu problemów. V. Berkov podkreśla: „Naukowe poszukiwania zaczynają się od problemu” (Berkov, 1979, s. 34). „Badania, które nie rozpoczynają się od sformułowania problemu, skazane są na bezcelowość. W wyniku badań można uzyskać tylko „pogląd na coś”, ale nie teorię naukową” (V. Karpovich, 1980, s. 19). Prawidłowo sformułowany problem badawczy, który bywa nazywany centralną tezą pracy, zdaniem Mirosława Krajewskiego, jest jednym z głównych kryteriów pracy naukowej (Krajewski, 2020, s. 37).

Postęp wiedzy według G. Valejevapolega na stawianiu, wyjaśnianiu i rozwiązywaniu nowych problemów (Valejev, 2005, s. 104). Co więcej, „Prawdziwe badania naukowe zaczynają się i kończą na problemach” (*Shchedrovitskuo*, 2004, s. 15). Utrzymuje się opinia, że tradycyjnie panuje jednomyślność co do tego, że logikę badań naukowych i pedagogicznych powinny reprezentować pozycje, w których zestawieniu kategoria „problem naukowy” zajmuje pozycję wyjściową: „Ogólne zapoznanie się z problemem badawczym, uzasadnienie jego znaczenia. Ustalenie przedmiotu badań i określenie celu. Wybór metodologii itp”. (Zagvyazinskij, s. 69).

Większość naukowców wyznaje podobny punkt widzenia z jednym lub drugim wariantem. Tak, D.Zhuravlev zaleca następującą sekwencję aparatu metodologicznego badań psychologicznych i pedagogicznych: trafność tematu badawczego – sprzeczność – problem – obiekt badań – przedmiot – cel badań – hipoteza, zadanie badawcze. W podręczniku dla nauczycieli-naukowców V. Kraevskij ustawia system cech metodologicznych: problem – temat – aktualność – obiekt i przedmiot badań – cel i zadanie – hipoteza i stanowiska chronione – nowość wyników, znaczenie dla nauki i praktyki (Kraevskij, 2001). W strukturze procesu badawczego i doborze strategii badawczych J. Gnitecki wyróżnia cztery etapy: „postawienie problemu; przyjęcie hipotezy roboczej; weryfikacja hipotez; formułowanie wniosków ogólnych” (Gnitecki, 1993). Ważnym punktem jest, jak podkreśla autor, postawienie problematyki badawczej w naukach pedagogicznych.

Można więc stwierdzić, że w środowisku naukowym wykształciło się i dominuje dziś ugruntowane stanowisko, że badania pedagogiczne w swojej początkowej fazie muszą koniecznie obejmować sformułowanie (zdefiniowanie) problemu naukowego. Jednak najsłabszą stroną nawet w badaniach dysertacyjnych w dziedzinie edukacji jest zaniedbanie problemu badawczego przez opracowującego (Lednev, 2002, s. 64). Potwierdza to przeprowadzona przez autorów analiza tekstów

streszczeń rozpraw doktorskich w specjalności 13.00.04 obronionych w ostatnich 5-6 latach, która wykazała, że nadal istnieje wiele rozpraw, które nie tylko nie ujawniają, ale po prostu ignorują kategorię "problemu badawczego".

Celem artykułu jest wyjaśnienie istoty kategorii metodologicznej problemu naukowego na podstawie analizy źródeł i przyczyn błędów w jego formułowaniu oraz ujawnienie zaleceń dotyczących warunków i metod opracowania problemu naukowego w badaniach pedagogicznych.

Prezentacja materiału głównego. *Jedną z głównych przyczyn błędów i niedociągnięć w definiowaniu problemu badawczego jest brak zrozumienia epistemologicznej istoty kategorii metodologicznej „problem”. Magistrantów i doktorantów uczy się, że problem badawczy to sprzeczność między tym, co jest, a tym, co być powinno, i postrzega się to jako problem. Nie bierze się przy tym pod uwagę, że postawiony problem może mieć charakter czysto praktyczny i nie wymagać badań teoretycznych. W efekcie prace kwalifikacyjne zamieniają się w szczegółowe studia metodyczne i nie wnoszą nowej wiedzy o obiekcie badań.*

Do cech merytorycznych pojęcia problemu należy błędna redukcja problemu do pytania, która występuje w literaturze naukowej, pedagogicznej i metodologicznej. Źródłem błędu jest bezkrytyczne zapożyczenie sformułowań proponowanych przez autorów słowników objaśniających i informatorów. Na przykład, według nowego słownika objaśniającego języka ukraińskiego, problem jest interpretowany jako "złożone zagadnienie teoretyczne lub praktyczne, które wymaga rozwiązania" (Novij tłumachnij slovník ukrains'koï movi, 2006, s. 16).

W pracach polskiej szkoły metodologicznej problem jest też często utożsamiany z pytaniem: „Problem badawczy to pytanie o naturę badanego zjawiska, o istotę związków między zdarzeniami lub istotami i cechami procesów, cechami zjawiska, to mówiąc inaczej uświadomienie sobie trudności z wyjaśnieniem i zrozumieniem określonego fragmentu rzeczywistości, to mówiąc jeszcze inaczej deklaracja o naszej niewiedzy zawarta w gramatycznej formie pytania” (Pilch, 2001, s. 43); problem „jest to pytanie, na które odpowiedzi szukamy na drodze badań naukowych, czyli poprzez dociekań i wysiłek” (Łobocki, 2007, s. 110) i inne.

Jednak dla pojęcia "problem" pojęciem ogólnym jest "zadanie", które nie jest zredukowane do pytania. Zadanie zawiera przecież, oprócz pytania, dwie niezbędne części: dane początkowe i warunki, bez których zadanie jest pozbawione sensu. Zatem każdy problem naukowy jest zadaniem (systemem zadań), ale nie każde zadanie jest problemem. Zadanie nie wymaga do rozwiązania nowej wiedzy, natomiast problem nie może być rozwiązany znanymi metodami (Prytkov, 2013, s. 44-47).

Wady formułowania problemów w stosowanych badaniach pedagogicznych można podsumować następująco:

1) Problem nie jest sformułowany jednoznacznie. Może to świadczyć albo o braku problemu jako takiego, w którym to przypadku tzw. „działalność badawcza” jest bezpodstawna, albo o tym, że badacz nie potrafi zidentyfikować (wykryć) problemu naukowego, co może budzić wątpliwości co do jego kompetencji naukowych;

2) Problem jest utożsamiany z zadaniem praktycznym. Przyczyny tego leżą w szczególności w błędnej interpretacji celu badań, gdy badacz wychodzi od

postulatów praktyki i uważa, że rozwiązanie problemu naukowego jest tylko usprawnieniem działalności praktycznej. Tymczasem postulat praktyki nie jest problemem naukowym, lecz służy jako bodziec do jego sformułowania. Takie zadania jak "doskonalenie", "przezwyciężanie", "podnoszenie poziomu" itp. należą do sfery praktyki. Na przykład problemem dla nauki nie jest optymalizacja procesu uczenia się, ale zdobycie wiedzy o warunkach, kluczowych krokach i metodach, które zapewniają sukces w tym przedsięwzięciu (Kraevskij & Berezchnova, 2006, s. 274-276).

3) Sformułowanie problemu sprowadzają do sprzeczności poznawczych, np. uznają potrzebę problemu naukowego, ale rozumieją go jako „obiektywną sprzeczność między wymaganiami praktyki a ograniczonymi możliwościami nauki” (Goncharenko, 2008, s. 20). Odkrycie sprzeczności między określoną potrzebą a istniejącymi środkami jej adekwatnego zaspokojenia nie generuje bezpośrednio problemu, a jedynie stanowi centralny punkt każdej sytuacji problemowej. Niektóre sprzeczności nie wymagają nowej wiedzy naukowej i nie stymulują jej poszukiwania.

4) Problem rozumiany jest jako nierozwiązane zadanie naukowe. Takie podejście jest w zasadzie swoistą identyfikacją problemu naukowego i zadania praktycznego. Jak wiadomo, zadania pedagogiczne dzielą się na kilka głównych grup, a mianowicie: a) doskonalenie treści kształcenia; b) opracowanie nowych środków dydaktycznych; c) przygotowanie podręczników; d) komputeryzacja pracy nauczyciela; e) określenie sposobów wzmocnienia wychowawczej roli lekcji; f) doskonalenie treści i metod wychowania; g) opracowanie sposobów demokratyzacji i humanizacji życia i działalności szkoły (Fitsula, 2002, s. 22). Z powyższej listy wynika, że zadania te nie mogą być uznane za problem naukowy konkretnego badania naukowego.

5) Problem badawczy jest utożsamiany bezpośrednio z celem. Potwierdza to zwykle ich identyczne brzmienie lub bezpośrednie odniesienie do innej cechy, na przykład: "celem jest rozwiązanie tego problemu". Natomiast cel badania wskazuje, przynajmniej ogólnie, na wynik, jaki planuje się uzyskać w trakcie badania (Zdor, 2009).

Inna przyczyna braków w zakresie definiowania problemu leży w praktyce organizowania działalności badawczej w szkołach wyższych i instytucjach naukowych, która rozpoczyna się od procedury wyboru tematu pracy kwalifikacyjnej przez studenta, doktoranta. Tematy są zwykle ustalane przez promotora, po czym zatwierdzane zarządzeniem rektora lub przez radę naukową uczelni. Początkiem bezpośredniej działalności badawczej jest uzasadnienie i sformułowanie problemu. Paradoks sytuacji polega jednak na tym, że sformułowany wstępnie temat powinien odzwierciedlać problem, który zostaje zidentyfikowany dopiero później w trakcie samych badań, a nie odwrotnie.

Przyczyna tego paradoksu tkwi w tym, że istnieje logika badań (procesu badawczego), ale istnieje też logika prezentacji materiału, które nie pokrywają się ze sobą. Logika badań odnosi się przede wszystkim do selekcji i analizy faktów rzeczywistości, a logika prezentacji zebranego materiału dotyczy sposobu konsekwentnego opisu wyników. Ta „podwójna” logika jest często myląca, zwłaszcza dla początkujących badaczy. Rozróżniając „logikę badań” od „logiki

prezentacji ich wyników”, proponuje się sporządzenie dwóch szkiców poszukiwań: konspektu badań i szczegółowego planu prezentacji wyników.

W jaki sposób powstaje ("pojawia się") problem i znajduje odzwierciedlenie w umyśle badacza? Według G. Shchedrovitskiego „każda praca, w tym badania naukowe, nie zaczyna się od problemów. Człowiek otrzyma zadanie i zaczyna je wykonywać, ale może je robić szybko lub długo, może je rozwiązać lub nie, i może to trwać i trwać – w całej tej aktywności nie ma refleksji, myśli jako takiej, zrozumienia" (Khrestomatiya po rabotam G.Shchedrovitskiego, 2004,s. 114-115). Ale jeśli badacz jest skłonny do refleksji, to może nastąpić jakościowa przemiana procesów myślowych: „Rozumiem! Nie mam zadania, mam problem!”. Oznacza to zasadniczą zmianę orientacji i strategii całej pracy. "To nie będzie zadanie, ale sytuacja problemowa".

Przejsicie do sytuacji problemowej może być ułatwione przez zadawanie pytań: „Jak to robisz? I dlaczego robisz to tak, a nie inaczej? Może da się to zrobić inaczej?”. Pytania te prowadzą badacza na plan problematyzacji (Khrestomatiya po rabotam G.P. Shchedrovitskiego, 2004, s. 119-125), a początkowy etap formułowania problemu naukowego można interpretować jako powstanie sytuacji problemowej.

„Sytuacja problemowa sama przez się zakłada istnienie pewnego obszaru wiedzy i niewiedzy. Do badacza należy ustalenie ich wzajemnej proporcji oraz sformułowanie pytań czy też twierdzeń mających na celu maksymalne ograniczenie obszaru niewiedzy” (Skarbek, 2013, s.18).

Problem ten często określanly jest obrazowo jako „wiedza o niewiedzy”. Paradoksalny charakter zjawiska „wiedzy o niewiedzy” rozumieli filozofowie starożytny Grecji: jak możemy szukać tego, czego nie wiemy, a jeśli wiemy, czego szukamy, to czego jeszcze możemy szukać?

Odpowiedzi na pytanie „jak możemy poznać nieznanne, skoro nic o nim nie wiemy?!” można szukać w psychologicznych mechanizmach poznania naukowego (myślenia naukowego). Według A. Brushlinskiego proces myślenia rozpoczyna się od analizy sytuacji problemowej, w wyniku której powstaje zadanie – problem we właściwym tego słowa znaczeniu. Pojawienie się problemu – w odróżnieniu od sytuacji problemowej – oznacza, że udało się przynajmniej wstępnie i w przybliżeniu oddzielić to, co znane, od tego, co nieznanne. Badacz nie wie jednak, jakie będzie rozwiązanie, tzn. początek myślenia już jest, ale „końca” jeszcze nie widać. W toku myślenia, przynajmniej w minimalnym stopniu, zakłada się już, która cecha poznawanego przedmiotu zostanie uwypuklona i przeanalizowana, która właściwość przedmiotu wyjdzie na pierwszy plan. Przejawia się w tym kierunkowość, selektywność i determinizm myślenia(Brushlinskiy,2004, s.59-63).

Innymi słowy, nieznanne jest wyróżniane i analizowane poprzez swoją relację z tym, co już znane, poprzez swoją syntezę z warunkami i wymaganiami zadania, gdyż poszukiwane staje się łącznikiem między nimi. Nieznane nie jest więc jakąś "absolutną pustką", z którą nie można sobie w ogóle poradzić. Istnieje ono w pewnym systemie relacji, które łączą je z tym, co jest już dane w problemie. W miarę ujawniania się tych relacji możliwe jest rozpoznanie tego, co nowe. Ten sposób odkrywania czegoś nowego, wcześniej nieznanego, jest właśnie początkowym mechanizmem przewidywania tego nieznanego.

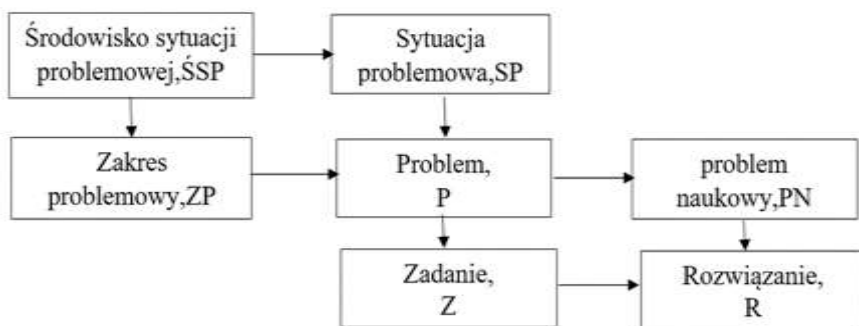
W takim rozumieniu myślenia akcent kładzie się nie tylko na zasadniczą nowość tego, co jest odkrywane, ale także na sam proces poszukiwania i odkrywania: trzeba brać pod uwagę nie tylko to, czego człowiek szuka, odkrywa w procesie myślenia, ale także to, jak to robi (zob. wyżej G. Shchedrovitskij). Oznacza to, że należy brać pod uwagę nie tylko przedmiotową charakterystykę badań, ale także psychologiczną charakterystykę aktywności poznawczej (Brushlinskiy, 2004).

Zatem źródłem problemu badawczego jest sytuacja problemowa. Sytuacja problemowa poprzedza problem, znajduje odzwierciedlenie w umyśle badacza, ale nie jest fragmentem obiektywnej rzeczywistości, a jedynie stroną postawy podmiotowo-przedmiotowej. Sytuacje problemowe powstają w toku działalności; nie ma sytuacji problemowych poza działalnością człowieka.

„Sytuacja problemowa powstająca w toku działalności praktycznej lub duchowej jest sprzecznością między określoną potrzebą społeczną a istniejącymi środkami jej adekwatnego zaspokojenia”. Zgodnie z tym „Problem jest wyjściową formą organizacji wiedzy, czyli systemem twierdzeń o sytuacji problemowej i zbiorem zagadnień, które należy rozwiązać przez zdobycie nowej wiedzy” (Nikiforov, 2008, s. 14).

W przeciwieństwie do problemu, pojęcie „zadanie” definiuje się jako „zbiór sądów o sytuacji problemowej i systemie zagadnień, których rozwiązanie jest niezbędne do jej rozwiązania i możliwe dzięki wykorzystaniu istniejącej wiedzy”. Najistotniejszą różnicą między *problemem* a *zadaniem* jest to, że rozwiązanie problemu wymaga zdobycia nowej wiedzy, natomiast rozwiązanie zadania wymaga przekształcenia wiedzy istniejącej (Nikiforov, 2008, s. 15-16).

Dla poprawnego formułowania problemów metodologiczny aparat pojęciowy powinien zawierać co najmniej takie pojęcia jak: „środowisko sytuacji problemowej”, „sytuacja problemowa”, „zakres problemowy”, „problem”, „problem naukowy” i „zadanie” (relacje między tymi pojęciami przedstawia schemat).

Źródło: (V. Nikiforov, 2008, s. 18).

Sytuacja problemowa staje się przedmiotem refleksji, a jej wynikiem jest sformułowanie problemu. Należy zauważyć, że na podstawie tej samej sytuacji problemowej można formułować różne problemy. Na przykład sytuacja problemowa

przewycięzania zaległości i niedostatecznych osiągnięć uczniów ma warianty. Można wybrać jeden z trzech problemów: problem rozpoznania i określenia warunków i metod rozwijania umiejętności uczenia się uczniów, problem rozwijania ich samodzielności poznawczej lub problem opracowania sposobów diagnozowania trudności w uczeniu się uczniów (Kraevskij & Berezhnova, 2006). Sytuacja problemowa jest więc podstawą do sformułowania problemu, natomiast problem jest jego wstępnym, wyjściowym punktem.

W procesie formułowania problemu naukowego badacz przechodzi przez kilka etapów: zrozumienie granic tego, co jest znane (znajomość historii dziedziny zagadnień i jej obecnego stanu); doprecyzowanie sformułowań, zdefiniowanie terminów i pojęć; sprawdzenie prawdziwości wszystkich przesłanek; zaprojektowanie struktury; krytyczna analiza zebranego materiału. Stwierdzenie problemu powinno być jasne, jednoznaczne i precyzyjne. Należy unikać sformułowań niejednoznacznych, niejasnych lub „rozmytych”. Przykładem poprawnego sformułowania problemu jest następujący zapis: „Jakie powinny być warunki organizacyjne i pedagogiczne zapewniające rozwój aktywności badawczej nauczycieli w szkołach innowacyjnych?”. Tutaj już sformułowanie problemu w formie pytania wyznacza orientacyjny kierunek sposobów jego rozwiązania, gdyż jedną z funkcji nauczyciela innowacyjnej szkoły jest prowadzenie badań. Sformułowanie problemu nie musi mieć formy pytania, np. "Problemem opracowania jest określenie warunków organizacyjnych i pedagogicznych zapewniających rozwój aktywności badawczej nauczyciela innowacyjnej szkoły".

Stopień poprawności postawionego problemu w dużej mierze zależy od treści użytych pojęć. Można długo spierać się z oponentami o to, czy pedagogika jest nauką czy sztuką, jeśli nie precyzuje się, co jest nauką, a co jest sztuką albo np. czy maszyna może "myśleć" i "czy komputer może zastąpić nauczyciela" itp.

Należy odróżnić problemy nierozwiązywalne od problemów błędnych. Problemy nierozwiązywalne mogą być poprawnie sformułowane, natomiast problemy niepoprawne opierają się na fałszywych przesłankach. Tak więc w problemach nierozwiązywalnych przesłanki są prawdziwe, a w problemach niepoprawnych przesłanki są fałszywe. W problemie naukowym najważniejsze jest znalezienie nie tyle odpowiedzi, co sposobu jej rozwiązania. Główną cechą problemu jest to, że naukowiec staje przed nieznanym sposobem jego rozwiązania, i tym właśnie problem zasadniczo różni się od nie-problemu (Valeyev, 2005, s. 100-113).

Konkluzja. Problem naukowy ma dwojaką naturę. Po pierwsze, problem naukowy jest specyficzną formą wiedzy naukowej, która posiada charakterystyczne cechy. Cechy zewnętrzne problemu to typ zdania pytającego, natomiast cechy wewnętrzne to obecność przesłanek, które dostarczają informacji o przedmiocie, którego zrozumienie wymaga dodatkowych badań. Sformułowanie problemu jest pierwszym krokiem do jego rozwiązania poprzez zdobycie nowej wiedzy, a proces poznania naukowego rozwija się od zdefiniowania problemu poprzez skonstruowanie hipotezy do uzasadnienia teorii. Po drugie, problem naukowy to forma myślenia charakteryzująca niewystarczalność dostępnych środków do osiągnięcia celu wiedzy naukowej, która może być przewycięzona jedynie poprzez badania. Poszukiwanie, formułowanie i rozwiązywanie problemów to są główne cechy działalności naukowej; problemy określają cechy i charakter

działalności naukowej jako naukowej lub pseudonaukowej. Kryteria poprawnie sformułowanego problemu: dostępność wcześniejszej wiedzy naukowej w tym zakresie; formalnie poprawna konstrukcja problemu; prawdziwość wszystkich warunków wstępnych; dostateczna ograniczoność problemu; wskazanie warunków istnienia rozwiązania.

Postawić problem oznacza: oddzielić to, co znane, od tego, co nieznanne, odróżnić fakty mające wyjaśnienie od tych, które wymagają wyjaśnienia, przeanalizować teorie wyjaśniające właściwości przedmiotu i te, które im przeczą; sformułować pytania centralne, które wyrażają główną treść problemu naukowego, uzasadnić prawdziwość, istotność i znaczenie problemu dla nauki i praktyki pedagogicznej

REFERENCES

- Apanovicz, J. (2002). *Metodologia ogólna [General Methodology]*. Gdynia. [in Polish]
- Ardashkin, I. (2004). Problema i problematizaciya [Problems]. *Izvestiya Tomskogo politehnicheskogo universiteta*. T. 307, No 4. SS. 147-150. [in Russian]
- Berkov, V. (1979). *Nauchnaya problema: Logiko-metodologicheskii aspekt [Scientific Problem: Logical and Methodological Aspect.]*. Minsk: Belorus. gos. un-t. [in Russian]
- Brushlinskiy, A. (1996). *Subyekt: myshleniye. ucheniye. Voobrazheniye [Subject: Thinking, scientists, imagination]*. Moskva: Izdatelstvo "Institut prakticheskoy psikhologii"; Voronezh: NPO "Modek". [in Russian]
- Fitsula, M. (2002). *Pedahohika [Pedagogy]*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiya". [in Ukrainian]
- Gnitecki, J. (1993). *Zarys metodologii badan v pedagogice empirycznej [Outline of Research Methodology in Empirical Pedagogy]*. Zielona Gora. [in Polish]
- Goncharenko, S. (2008). *Pedagogichni doslidzhennya: Metodologichni poradi molodim naukovtsyam [Pedagogical Research: Methodological Advice to Young Scientists]*. Kyiv – Vinnytsia: DOV "Vinnitsya". [in Ukrainian]
- Goriszovski, V. (2006). *Podstavy metodologiczne badan pedagogicznych [Methodological Basis of Pedagogical Research]*. Varszawa. [in Polish]
- Karpovich, V. (1980). *Problema. Gipoteza. Zakon [Problem. Hypothesis. Law]*. Novosibirsk: Nauka. [in Russian]
- Khrestomatiya po rabotam G.P. Shchedrovitskogo*. (2004). [Reader Based on the Works of G.P. Shchedrovitsky]. Moskva: Delo. [in Russian]
- Kraevskij, V. (2001). *Metodologiya pedagogiki: Posobie dlya pedagogov-issledovatelej [Methodology of Pedagogy: A Handbook for Teachers-Researchers]*. Cheboksary: Izd-vo Chuvash, un-ta. [in Russian]
- Kraevskij, V. & Berezhnova E. (2006). *Metodologiya pedagogiki [Methodology of Pedagogy]*. Moskva: Izdatelskii tsentr "Akademiya". [in Russian]
- Krajewski, M. (2006). *Badania pedagogiczne [Pedagogical research]*. Plock: Wydawnictwo Naukowe „NOVUM”. [in Polish]
- Krajewski, M. (2020). *O metodologii nauk i zasadach pisarstwa naukowego [On the Methodology of Science and the Principles of Scientific Writing]*. Plock: Wydawnictwo Naukowe „NOVUM”. [in Polish]

Lednev, V. (2002). *Nauchnoie obrazovanie: razvitie sposobnostei k nauchnomu tvorchestvu* [Scientific Education: Development of Abilities for Scientific Creativity]. Izdanie vtoroie. ispravlennoie. Moskva: MGAU. [in Russian]

Lobocki, M. (2007). *Vprowadzenie do metod badan pedagogicznych*. [Introduction to Pedagogical Research Methods]. Krakuv: Wydawnictwo Impuls. [in Polish]

Nikiforov, V. (2008). *Analiz problemnykh situatsiy i metody resheniya problem* [Analysis of Problematic Situations and Methods of Resolving the Problem]. Riga: BRI. [in Russian]

Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. (2006). [New Explanatory Dictionary of Ukrainian language]. Tom 3. Kyiv, vyd-vo "Akonit". [in Ukrainian]

Pieter, J. (1967). *Ogulna metodologia pracy naukovej* [General Methodology of Scientific Work]. Zaklad Narodovy im. Ossolinskikh, Varshava: Wydawnictwo PAN. [in Polish]

Pilkh, T. (2001). *Zasady badan pedagogicznych: strategii ilosciove i jakosciove* [Principles of Pedagogical Research: Quantitative and Qualitative Strategies]. Varshava: Wydawnictwo Zhak. [in Polish]

Prytkov, V. (2013). *Struktura nauchnoy problemy* [The Structure of a Scientific Problem]. *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya*. Jekaterinburg. SS. 44-47. [in Russian]

Skarbek, V. (2013). *Vybrane zagadnienia metodologii nauk spolecznych* [Selected Issues of the Methodology of Social Sciences]. Piotrkov Trybunalski: Naukowe wydawnictwo Piotrkovskie. [in Polish]

Valeyev, G. (2005). *Metodologiya nauchnoy deyatelnosti v sfere sotsiogumanitarnogo znaniya* [Methodology of Scientific Activity in the Field of Socio-humanitarian Knowledge]. Moskva: Nauka. [in Russian]

Zagvyazinskij, V. (1982). *Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya* [Methodology and Methodology of Didactic Research]. Moskva: Pedagogika. [in Russian]

Zdor, D. (2009). *Soderzhatelnaya i strukturnaya vzaimosvyaz problemy i tseli prikladnogo pedagogicheskogo issledovaniya* [Content and Structural Relationship Between the Problem and the Goal of Applied Pedagogical Research]. Kand. ped. nauk. Dalnevostochnyi gosudarstvennyi gumanitarnyi universitet. Vladivostok. [in Russian]

Zhuravlev, D. *Apparat psihologo-pedagogicheskogo issledovaniya* – [Apparatus for Psychological and Pedagogical Research]. URL: http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=131 (date of application 10.05.2023) [in Russian]

ПРОБЛЕМА В ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ – МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Руденко Володимир

доктор педагогічних наук,
професор Рівненського державного
гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-5986-264X
e-mail: VRudenko2004@gmail.com

Руденко Наталія

кандидат психологічних наук,
доцент Рівненського державного
гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-1927-7742,
e-mail: nataliia.rudenko@rshu.edu.ua

Анотація. Наукове дослідження починається і закінчується проблемами. Наявність проблеми відмежовує науку від псевдонауки. Прогрес пізнання полягає в постановці, поясненні та вирішенні нових проблем. Виокремлено головні недоліки формулювання проблем у педагогічних дослідженнях: а) проблема не сформульована; б) проблема ототожнюється з практичним завданням; в) формулювання проблеми зводиться до пізнавальних протиріч; г) під проблемою розуміють невирішене наукою завдання; д) проблема дослідження ототожнюється з метою. Джерелом проблеми виступає проблемна ситуація, яка відображається у свідомості дослідника. Проблема – це і різновид питання, відповідь на яке не міститься в накопиченому знанні, і форма мислення, що характеризує недостатність наявних засобів досягнення мети наукового пізнання. Методологічні ознаки: проблема є формою відображення об'єктивно існуючої проблемної ситуації; відправний пункт пізнавального циклу; вихідна форма організації знання; націленість на отримання нового знання; система висловлювань та вимог; ієрархічно упорядкована сукупність питань. Етапи розробки наукової проблеми в педагогічних дослідженнях: попереднє дослідження для отриманих нових фактів і підтвердження існуючих; обговорення процесів і явищ, які не можуть бути пояснені в рамках існуючих теорій; висунування припущень, на підставі яких можна досягти вирішення проблемної ситуації; прийняття переважного варіанту рішення для конкретного дослідження; попередній опис і інтерпретація проблеми; визначення зв'язку між даними, на яких ґрунтується проблема, і теоретичними припущеннями для її вирішення; остаточна постановка і формулювання.

Ключові слова: методологія, наукове пізнання, педагогічне дослідження, завдання, проблемна ситуація, проблема, питання.

THE PROBLEM IN PEDAGOGICAL RESEARCH – METHODOLOGICAL ANALYSIS

Volodymyr Rudenko

Doctor of Sciences (in Pedagogy),
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5986-264X
e-mail: VRudenko2004@gmail.com

Natalia Rudenko

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1927-7742,
e-mail: Natalia9A147@gmail.com

Abstract. The role and place of the scientific problem in the structure of pedagogical research are shown, the nature of the shortcomings in its definition is analyzed, the circumstances and causes of errors are shown. The essence of the category of scientific problem and the process of its formulation in research on pedagogy is revealed. The source of the research problem is the problem situation that precedes the problem and is reflected in the mind of the researcher. The problem is, on the one hand, a kind of question, the answer to which is not contained in the accumulated knowledge, on the other hand, it is a form of thinking that characterizes the lack of available means to achieve the goal of scientific knowledge. Epistemological features of the problem: the form of reflection of the objectively existing problem situation; the starting point of the cognitive cycle, the initial form of knowledge organization; focus on acquiring new knowledge; system of statements and requirements; hierarchically organized set of questions. The process of developing a scientific problem consists of certain stages: preliminary research for the obtained new facts and confirmation of existing ones; discussion of processes and phenomena that cannot be explained within the framework of existing theories - awareness of the problem situation; preliminary analysis of ideas on the basis of which it is possible to achieve a solution to the problem situation - making assumptions; making the preferred solution for a specific study; a preliminary description and interpretation of the problem, determining the relationship between the data on which the problem is based, and theoretical assumptions for its solution; the final formulation and formulation of scientific problems of pedagogical research.

Keywords: methodology, problem situation, problem, questions, tasks, scientific knowledge, pedagogical research.

Стаття надійшла до редакції 02.05.2023 р.

Наукове видання

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ
Збірник наукових праць

Випуск 17

Упорядники:

**проф. Петренко О. Б., доц. Ціпан Т. С.,
доц. Баліка Л. М., Бабяр А. А.**

**Науково-бібліографічне редагування:
наукова бібліотека РДГУ**

Підписано до друку 25.05.2023 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 18,1. Замовлення №365/3. Наклад 300

I – 66 **Інноватика у вихованні:** зб. наук. пр. Вип. 17. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт.ун-т; упоряд.:О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2023. 383 с.

УДК 37: 005.591.6
ББК 74.200

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2023

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
VPM-ПОЛІГРАФ
вул. Київська, 36, м. Рівне, 33027;
тел.: 0800 - 33 - 51 - 57